

BOMMEN UIT DE LUCHT: angst en terreur onder de bevolking

Donald Weber, hoofd Onderzoek, Amsab-ISG

In de bibliotheek van Amsab-ISG bevinden zich een aantal opmerkelijke brochures over luchtbombardementen en passieve defensie.

Het is merkwaardig hoe weinig aandacht er in de uitgebreide herdenkingsliteratuur van de Eerste Wereldoorlog is voor wat zonder veel twijfel het belangrijkste aspect is geweest van deze oorlog: de introductie van het vliegtuig als oorlogswapen. Vanuit militair oogpunt is dat duidelijk: het aanwenden van vliegtuigen en luchtbombardementen was een keerpunt in de geschiedenis van de oorlogvoering. De hedendaagse oorlog is een oorlog die vanuit de lucht wordt beslist, van Enola Gay en napalm tot de Eerste Golfoorlog en Sarajevo.

Minder zichtbaar is het effect op sociaal vlak. Wat hebben bommen uit de lucht gedaan met de gewone mensen op straat, in hun huizen, in het dagelijkse leven? We realiseren ons wellicht te weinig hoe diepgaand de oorlogsdreiging vanuit de lucht het begrip oorlog voor de bevolking heeft veranderd. De bommenterreur, de dood die uit de hemel valt, het was het begin van een nieuw tijdperk. Voor het eerst in de geschiedenis werd elke burger op elke plaats en op elk tijdstip bedreigd met dood en verwoesting. Vliegtuigen konden in een mum van tijd elke plek op het grondgebied bereiken, en tegen de bommenterreur was geen kruid gewassen.

Foto uit het speciaal nummer van het Franse tijdschrift *La Petite Illustration* over de passieve defensie, Parijs, 15 juli 1939. (Amsab-ISG, Gent)

Je stopt 's avonds je kinderen in bed en je weet niet of ze de volgende ochtend nog zullen leven. Je koopt een cinemakaartje voor jou en je lief, Buffalo Bill trekt zijn revolver op het grote scherm en ... boem ... iedereen dood. Minister Edmond Ronse probeerde op 17 december 1944 deze onuitsprekelijke terreur te verwoorden: 'Maar 't schrikkelijkste, en dat me zal bijblijven tot mijn laatste dag: de ingebeukte bioscoop REX te Antwerpen. Toen ik 's anderendaags ter plaatse kwam, waren de redders er in geslaagd een nieuwe toegang te banen tot de feestzaal: het dak der zaal was ingestort en de toeschouwers waren in hun zetels verpletterd. Op een lange rij tussen vloer en dak, onbeweegbare koppen met strak open ogen, hels visioen dat de keel kropt en gans het lichaam doet sidderen. Vloek aan de oorlog!'¹

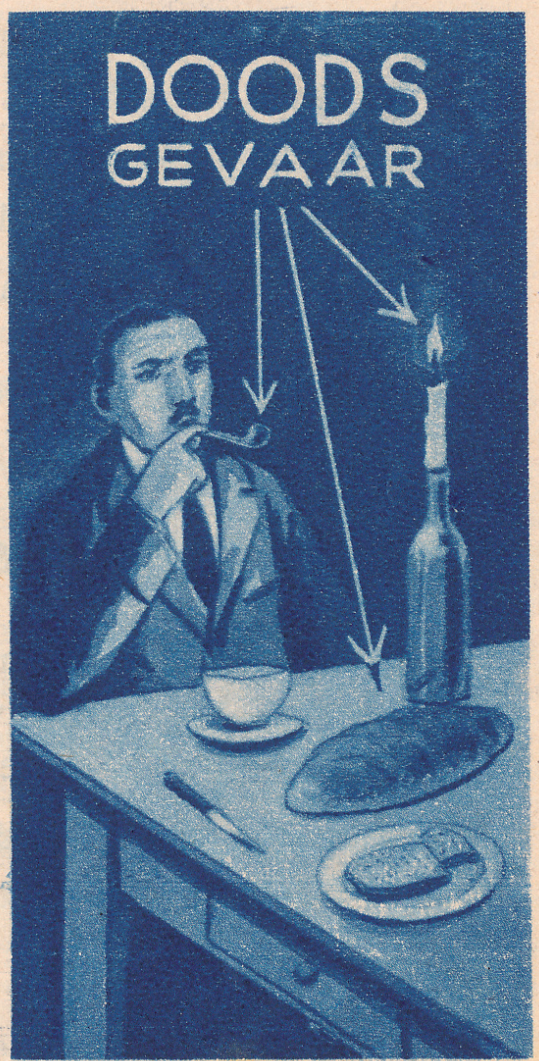
Meer nog dan het gas in de loopgraven of de verwoesting van Leuven was dit de bevolking bijgebleven na 1918: het besef dat vluchten niet meer kon, dat de hemel op je hoofd kon vallen als er nog eens een oorlog kwam. De overheid bleef niet doof voor deze angst. De commissie die zich na de Eerste Wereldoorlog over de oorlogsdreiging moest buigen, legde in 1931 een rapport neer waarin voor het eerst maatregelen tegen de luchtdreiging werden voorgesteld. Deze zaken waren toen heel nieuw, maar klinken vandaag ijzingwekkend vertrouwd: luchtalarmeren over het hele grondgebied om de bevolking op tijd te verwittigen voor naderende vliegtuigen, openbare ondergrondse schuilplaatsen bestand tegen bominslagen en gasaanvallen of 'bunkers' (nog een nieuwe term uit de Eerste Wereldoorlog), en nieuwe lokale publieke diensten voor verpleging en brandweer.²

De angstpsychose in de diverse Europese landen leidde in de tussenoerlogse periode tot het ontstaan van een nieuwe doctrine, het best bekend onder haar Franse benaming *dé-fense passive*. De passieve defensie stelde dat voortaan de gehele bevolking betrokken moest worden in de militaire bescherming tegen de

Voor- en achterflap van en illustraties uit de brochure *De Bescherming tegen het Luchtgevaar*. Raadgevingen van den luchtbeschermingsbond aan de bevolking, s.d.

BEWAART UWE KOELBLOEDIGHEID...

oorlogsdreiging. Iedere burger moest leren gepaste maatregelen te nemen bij luchtaanvallen en de maatschappij moest zich tot in haar kleinste geledingen organiseren tegen het luchtgevaar.³

Vanaf 1933 werden in België publieke demonstraties van de technieken van passieve verdediging georganiseerd. Eerst in Luik, daarna ook in Brussel. De overheid richtte in 1934 een instelling van openbaar nut op, de Bond voor Luchtbescherming (Ligue de Protection aérienne). De Luchtbeschermingsbond, een organisatie die zijn middelen moest zoeken in ledenbijdragen, ontplooidde een intense activiteit. Begin 1936 ging de bond er prat op in 1800 gemeenten te beschikken over plaatselijke comités van vrijwilligers. Er werd op grote schaal een brochure verspreid onder de bevolking met richtlijnen tot bescherming tegen het luchtgevaar. De overheid van haar kant gaf prioriteit aan het uitbouwen van een netwerk van alarmsirenes om de bevolking te verwittigen van de komst van bombardeer-vliegtuigen en het uitwerken van een beleid van 'uitdoven der lichten'. Vanaf 1934 werden koninklijke besluiten uitgevaardigd voor het uitdelen van apparaten ter bescherming tegen een chemische aanval, het oprichten van alarmdiensten en het doven van private en publieke verlichting. Ook grote bedrijven werden aangespoord om bescherming uit te werken, onder meer gasfabrieken, elektriciteitscentrales, kolenopslagplaatsen, munitiedepots enz. Er werd geschat dat ten minste honderdduizend vrijwilligers nodig waren voor het uitwerken van een volledig beschermingsprogramma.⁴

De Luchtbeschermingsbond bewees zijn nut tijdens de Tweede Wereldoorlog en werd na de oorlog op een nieuwe leest verdergezet. Maar na Hiroshima was er iets veranderd: tegen atoombommen hadden luchtalarmen en schuilkelders geen zin meer (ook al zouden later wanhopige burgers wel degelijk proberen 'atoomschuilkelders' te bouwen). De nucleaire dreiging van een allesverwoestende totale oor-

log zou tijdens de Koude Oorlog vanuit linkse hoek aanleiding geven tot een nieuwe doctrine. De 'passieve verdediging' moest wijken voor de idee van een 'sociale verdediging': geweldloos burgerverzet tegen oorlogsagressie.⁵ Maar na 1989 deemsterde ook deze doctrine weg, weggeblazen door verzet vanuit het Zuiden tegen de zogenaamde globalisering, de westerse postkoloniale vermarkting. De Al-Qaeda's en andere zelfmoordterroristen die ons bedreigen, voeren ons in zekere zin terug naar de Eerste Wereldoorlog: de bommen komen niet meer uit de lucht en zullen wellicht niet tot in onze slaapkamers geraken, maar verder kan opnieuw elk individu eender waar en eender wanneer een doelwit zijn van blinde terreur.

- 1 *Bommen op België, 1940-1945*, [Brussel]: Commissariaat-Generaal voor de Passieve Luchtbescherming, [1945], p. III; Peter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*, Antwerpen: Manteau, 2004; André DEBRUYNE & Ellen VAN IMPE, Edmond Ronse. In: ODIS, http://www.odis.be/lnk/PS_11023, laatst gewijzigd op 21/08/2014.
- 2 Parlementaire documenten van de Kamer van Volksvertegenwoordigers van België, 29 maart 1933, nr. 101, pp. 11-14.
- 3 [Charles] GIBRIN & [Louis] HECKLY, *Défense passive organisée. Personnel et matériel*, Parijs: Dunod, 1938.
- 4 Parlementaire documenten van de Kamer van Volksvertegenwoordigers van België, 26 februari 1936, nr. 129, pp. 23-29, en 16 december 1936, nr. 82, p. 8. Procès-verbaux du Conseil des Ministres, 9 maart 1933, p. 1. Zie ook de collecties van CegeSoma, onder meer CegeSoma AA 49 Documenten van de Liga voor Luchtbescherming.
- 5 [Gustaaf] GEERAERTS & [Patrick] STOUTHUYZEN (red.), *Veiligheid en alternatieve defensie. De idee van sociale verdediging*, Brussel: Internationale van Oorlogstegenstanders (IOT), 1983.